

Modern Orthodox theological education in Ukraine: problems of modernization and reformation

The features of modern systems of theological education in the Ukrainian Orthodox Church are considered. The results of the comparative analysis of systems of theological education in the local Orthodox churches in Eastern and Central Europe are provided. The main problems of modernization and reformation of the Orthodox education in Ukraine are defined.

Keywords: Orthodox theological education, divinity, principles of Orthodox education, competence-based approach, the social doctrine.

Надійшла до редакції 6.10.2014 р.

УДК 244.82:392.86

Ірина Гутковська
(Чернівці)

ШЛЯХ ЧАЮ: РЕЦЕПЦІЯ СВИТОГЛЯДНИХ УЯВЛЕНЬ У ПОБУТОВІЙ КУЛЬТУРІ ДАЛЕКОГО СХОДУ (НА ПРИКЛАДІ КИТАЮ ТА ЯПОНІЇ)

У статті здійснено аналіз культури чаювання на прикладі зв'язку світоглядних уявлень із елементами побутової культури. Обґрунтовано важливість і канонічність чайного дійства та його становлення у китайській та японській традиції.

Ключові поняття: чай, чань, дзен-буддизм, тя-но-ю, ча дао, чайний канон, чайна церемонія.

Актуальність дослідження зумовлена зацікавленням далекосхідними звичаями та світоглядними уявленнями. Культура повсякденності викликає чималий інтерес і сьогодні, засвідчуючи життєвість традицій, крізь призму яких набувають свого специфічного вияву релігійно-філософські та морально-етичні світоглядні настанови, перетворюючи елементи буденного ритуалу у змістовне сакралізоване дійство.

Відтак **метою даної роботи** є аналіз світоглядних уявлень Далекого Сходу та їх вияву в побутовій культурі Китаю і Японії на прикладі дослідження традиції чаювання та її становлення.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання культури чаювання та культу чаю викликали чимале зацікавлення науковців, зокрема Лам Кен Чуен [6] та Окакура Какузо [5], аналіз взаємозв'язку світогляду дзен та традиції чайної церемонії досліджував відомий буддолог Д.Судзуки [8]. Естетика буття та її вияв у японській культурі стали предметом дослідження Виноградової, Т.Григор'євої [4] та Б.Виногородського [3].

Виклад матеріалу. Батьківщиною чайного дерева є територія, які вперше увійшли до складу Китайської імперії за правління династії Хань. «Трактат про держави Хуаян» повідомляє, що засновнику чжоуської династії привозили в дар чай з царства Шу. Однак до щоденного вжитку етнічних китайців чай увійшов лише в епоху Хань: починаючи з цього часу, чай знаходять у похованнях знаті й згадки про нього зустрічаються в літературних джерелах. При цьому в тогочасній китайській культурі зберігається домінування алкогольних напоїв [10, с.454].

Відкриття чаю приписують міфічному герою Шень Нуну («Божественному землеробому»), родоначальнику землеробства та фармакології, який вважається батьком китайської медицини. Шень Нун навчив людей використовувати цілющі властивості рослин і обробляти ґрунт. Після себе небожитель залишив фармакологічний трактат «Шень Нун Бен Цао», який є найдавнішим трактатом про лікарські рослини в Китаї, і плуг для польових робіт [3, с.10].

Короткий зміст легенди полягає у наступному: Шень Нун пробував на смак різні рослини, від чого нездужав, скуштувавши листочки, що впали з куща поблизу, Шень Нуну

не лише вилікувався, а й відзначив приємний аромат листочків, тому і взявся досліджувати властивості знайденої рослини; за іншою версією листочки з дерева впали у казанок із водою, у результаті чого Шень Нун отримав напій, який мав водночас гіркий та солодкий смак, а відчувши себе сповненим сил, він заповзвся досліджувати знайдену рослину. На думку дослідника Лам Кам Чуена, ієрогліф, що позначає чайний напій, є символом того, що чай допомагає людині досягти гармонії з природою [6, с.14].

Хоча ім'я Шень Нуна традиційно асоціюється з відкриттям чаю є й інші версії, одна з них пов'язує чай з ім'ям Бодхидхарми, засновника дзен-буддизму. За легендою, Бодхидхарма заснував під час багаторічної медитації, а коли прокинувся, то у гніві відрізав собі повіки, а там, де вони впали, виросло два чайних кущі [6, с.15]. Згідно даоських легенд, перша чайна церемонія була проведена за часів Лао-цзи, якому один з учнів подав чашку чаю, приготовлену спеціально для учителя [9, с.261].

У легендах про походження чаю відображено й історичні реалії – внесок буддистських ченців у справу популяризації чаю, який дійсно важко переоцінити. Можна погодитись із В.Виногородською, що міфологічне витлумачення яскраво ілюструє проблематичність верифікації традиції і збереженість її первинного змісту, а також засвідчує, що ніщо у традиції не зникає безслідно, а знаходить своє опосередковане вираження [2, с.148-149]

У літературних джерелах згадується поняття «чай», його побутування та ритуалістику. Так, у стародавньому трактаті «Початкова книга божественного дракона» написано: «Чай за смаком гіркий. Коли людина його п'є, то краще мислить, спати їй хочеться менше, тіло набуває легкість і зір прояснюється». На підставі «Державних хронік Хуа-ян» можна стверджувати, що маленькі держави підносили чай як дарунок. В «Історії китайських звичаїв» мовиться, що з початку до середини епохи Чжоу люди пили вино, настоянки, відвари, серед яких чай був найпоширенішим. У «Записках про ритуал» йдеться про те, що чиновники використовували чай у своїх ритуалах [3, с.16].

Отже, традиція використання чайного куща для приготування напою має міфологічне підґрунтя, своїми витокami сягає архаїчних уявлень про божество Шень Нун, а також пов'язана із буддистською легендою про Бодхидхарму та даоськими оповідями, що засвідчує тісне переплетення місцевих уявлень із буддистською традицією, і, як ми побачимо далі, рецепцію буддистських та даоських світоглядних настанов у місцевій культурі.

Варто відзначити і еволюцію звичаїв вживання та динаміку значущості чаю у побуті Стародавнього Китаю. Спочатку чай використовувався виключно в кулінарії та фармакології. Так, у «Каноні їжі» знаменитого лікаря Хуа То узагальнюється практичний досвід того часу: «Гіркий чай подовжує думку, він сприятливий для мислення». Поступово статус чаю зростає, і його починають сприймати як напій шляхетний і надихаючий, здатний «втілити» чесноти. Чай визнається як гідна заміна вина чиновниками та інтелектами. У середовищі конфуціанців, що ратують за простий стиль життя також надають перевагу відносно дешевому чаю напротивагу дорогому вину. Чай привертає до себе увагу освіченої еліти і стає частиною китайської культури. Він був оспіваний за династії Цзінь в «Оді чаю», яку склав літератор і чиновник Ду Юй (Фан-шу). У ній також вперше описується весь процес виготовлення та споживання чаю, він вихваляє його саме як прекрасний напій.

Спочатку листя чаю використовувалися без особливої обробки, але вже до епохи Тан утвердилася технологія виробництва чаю, а також виник особливий спосіб його варіння. Це послужило основою того, що чай стає самостійним феноменом культури. Чай, що сприяє концентрації свідомості і медитації, став улюбленим напоєм буддистів напряду чань, що породило висловлювання: «У чань і чаю один смак» (чань ча і вей). Він єдиний стимулятор, який отримав визнання у суворо регламентованому способі життя буддистських ченців, і важко переоцінити їх роль у справі поширення, культивування і оспівування чаю [10, с.454].

Освіжаючі властивості чаю затьмарили його медичне застосування. Найбільшої популярності набуває чайний напій за правління династії Тан та Сун, тоді наступає так званий «золотий вік» чаю. У різних регіонах розвиваються свої чайні звичаї, пов'язані зі способами заварювання та церемонією чаювання.

З появою першого спеціалізованого трактату про чай – «Ча цзин» («Канон чаю» Лу Юя), його популярність, виробництво і споживання стрімко зросли. Як стверджує Лу Юй, вже тоді існувало «десять тисяч чаїв». У «Ча Цзин» містяться детальні відомості про чайні рослини, звичаї та традиції чаювання, а також про те, де можна знайти найчистішу воду для чаю [6, с.16].

Зокрема, чайний трактат охоплює витoki чаю, інструменти для приготування чаю, процес виготовлення чаю, спорядження для його приготування (дає детальний перелік), власне процес варіння чаю, чаювання, замітки про чай, області, що виготовляють чай і, нарешті, узагальнення [7].

Після смерті Лу Юй був зведений в статус чайного божества (ча шень), або чайного безсмертного (ча сянь), що також відбулося в часи правління династії Тан. І по нині існує традиція ставити зображення Лу Юя поруч з чайними інструментами [3, с.15].

Чай набуває значення одного з семи основних продуктів споживання, і водночас він стає елітним продуктом, що демонструє високий соціальний статус і витончений смак, виникають елітні сорти та чаї для імператорського двору. Чай як відзнаку дарують переможцям державних іспитів, чиновникам, друзям. На цьому етапі виникає явище суперництва чаю і вина. Зокрема, Ван Фу в трактаті «Ча цзю лунь» («Суперечка чаю і вина») осмислює протистояння двох головних напоїв у китайській культурі як диспут персоніфікованих Чаю і Вина. У літературній сутичці першість дістається воді, що є їх основою, проте в історичній перспективі чай витісняє вино і постає найбільш шанованим напоєм. Саме чай став сприйматися як напій, що втілює дух нації, улюблений людьми різних релігійно-філософських переконань. Він стимулював соціальну активність конфуціанців, сприяв прозрінню у буддистів і злиттю даосів з Небом і Землею. Легко поєднуючись з будь-якою ідеологією, чай в Китаї уособлює нероздільність матеріального і духовного, цілісність, якою перейнято традиційне китайське світобачення.

Починаючи з епохи Тан, мотив чаю набуває поширення в образотворчому мистецтві і літературі, особливо в поезії. Виникає феномен, який отримав назву «вірші про чай». Як ідеальний провідник у світ «невловимих станів», чай був однією з традиційних тем і звичним джерелом натхнення [10, с.455].

Став чай і предметом афористичності роздумів. Наприклад, Сюй Цзешу у творі «Час, що підходить для чаювання», зазначає: «Чай можна пити у такий час: коли ти бездіяльний, коли ти слухаєш нудні вірші, коли твої думки заплутані; коли ти відбиваєш такт, слухаючи пісню; коли музика замовкає, коли ти живеш усамітнено, коли ти живеш життям ученого мужа...» [1, с.359].

Відтоді чай часто долучається до низки понять з високою культурною та естетичною значимістю. Саме чаювання тепер сприймається в побутовому, або історіографічному контексті не тільки як «справи чаю», але і як *ча дао* («шлях чаю») – дійство, сповнене власного глибокого сенсу. Так, в епоху Сун вважалося пристойним займатися наступними «чотирма мистецтвами» (си і): збиванням чаю, запалюванням пахоців, розвішуванням сувоїв та аранжуванням квітів. Тенденція ставлення до чаю як об'єкту і суб'єкту мистецтва, що з'явилася в епоху Тан, залишається незмінною. Естетизації зазнали всі аспекти цього явища: чай як сухий лист і готовий напій; вода; способи приготування і вживання чаю; начиння і обстановка. в якій відбувається чаювання [10, с.455].

Наведемо декілька китайських «чайних традицій», які пояснюють значимість чаю як складової побутової культури та китайської традиції. В Китаї існує чимало різних способів чаювання, воно не лише задовольняло смаки китайців, а й стало частиною соціального ритуалу: коли людина приходила в гості їй подають чай; коли юнак хотів одружитися, його батьки посилали у дім дівчини свата із чайними листками, якщо батьки дівчини готували чай і пили його разом зі сватом, то це означало згоду на одруження, якщо ж вони не торкалися чаю – відмову (сват міг відвідувати дім дівчини тричі, а після цього припиняв спроби). Пізніше до цього звичаю долучилися ще й «чайні подарунки»: вино, солодощі, а інколи й прикраси. Чаювання часто супроводжували особливими ритуалами, зокрема, молодята розділяють чашку міцного чаю. Традиційно дружина жила у батьків чоловіка і

кожен ранок подавала свекру та свекрусі чай (сьогодні ця традиція збереглася у вигляді «невістчиного чаю» в день весілля).

Як відомо, культ поваги до старших та синівської пошани набув значного поширення у Китаї. Принагідно наведемо ще один цікавий чайний звичай: коли людина попросить вибачення за негідний вчинок у старшого за віком, вона подає чай і прихиляє коліна, при цьому залишити чай недоторканим означало відмову у вибаченні (це траплялося рідко). Схожий ритуал досьгодні побутує серед учнів, які прагнуть долучитися до ремесла чи бойового мистецтва. Претендент на учнівство прихиляє коліна і пропонує вчителю чай, якщо вчитель п'є його, то це означає, що учня прийнято. Серед новорічних звичаїв існує традиція пригощання старших чашкою чаю із сушеним червоним фініком, що символізує здоров'я та благополуччя літньої людини [6, с.22-23].

Широке розповсюдження чаю визначило підходи до його класифікації та варіативність способів приготування. Різноманітність сортів чаю все ж дозволяє виокремити певну класифікацію, а саме: білий, зелений, жовтий, улун, червоний і чорний чай. Описи різних сортів відрізняються детальністю та поетичністю. Воду називають «матір'ю чаю», тому чимало розділів і навіть окремі самостійні трактати (наприклад, «Записки про воду для варіння чаю» Чжан Ю-синя) присвячені оцінці властивостей використовуваної для чаю води. Ідеальні поєднання води з певних джерел і чаїв з конкретних плантацій оспівуються в цікавих і ліричних народних легендах. Способи приготування і вживання традиційно відрізняються різноманітністю і варіативністю. Тільки базових способів приготування чаю (ча фа) нараховують п'ять.

Відмінність побутового споживання чаю від «шляху чаю» відображене у словосполученнях «пити чай» і «пробувати чай». Доволі часто ритуалізація чаювання набувала форми жорсткого шаблону, хоча на першому місці завжди залишалася функціональність. В кінці епохи Тан варіння поступово витісняється збиванням. Саме в період панування цих двох способів склалися основи культури чаю, або «шляху чаю» в його класичному вигляді. Збивання також дало поштовх доу ча – «чайним боям», що поєднував дух змагання та перформансу. Традиція збивання чаю збереглася донині в Японії й відома як японська чайна церемонія або «японський шлях чаю».

Посуд для чаю, як і способи чаювання, надзвичайно різноманітний. У «Каноні чаю» описуються 24 предмети, необхідних для досконалого «куштування чаю», які сприймалися як естетичні об'єкти. В епоху Сун поширився культ чашок, а в епоху Мін технологія заварювання цього напою вивела на перше місце чайник, який стали називати «батьком чаю».

Оточення, в якому відбувається чаювання, чи то на природі чи вдома, завжди було важливим для «людей чаю» (ча жень). Тому значним попитом користується живопис і каліграфія на задану тему, а також музика, створена для чаювання. Відкритий для трансформацій простір культури чаю в Китаї поляризовано двома протилежними тенденціями: одна з них втілює прагнення до ритуалізації, інша – до свободи самовираження.

Проте схильність до естетизму та елітарності в культурі чаю ніколи не піднімалася в Китаї до рівня, досягнутого чайною церемонією в Японії: китайці не створювали в будинках спеціальних чайних приміщень, а «люди чаю» доволі рідко присвячували виключно чаю все своє життя. Зазначимо, що китайські традиції чаювання не втратили своєї актуальності й сьогодні, крім традиційних понять «справа чаю» та «шлях чаю» побутують також «мистецтво чаю» та «культура чаю», функціонують чайні музеї [10, с.457-458].

Отже, чаювання перетворювалося в епізод повсякденності, наділений сакральним змістом. Надалі в Китаї традиції чаювання розвиватимуться шляхом синтезу елементів даоської і буддиської традицій з прийомами світських цінителів чаю [9, с.264].

Якщо у Китаї основну увагу зосереджували на насолоді смаком та ароматом напою, то в Японії – на самому ритуалі церемонії. Дзен буддизм складає внутрішню сутність японського «шляху чаю» або ча до. У японській чайній церемонії величезне значення надається створенню атмосфери миру та безтурботності [6, с.24].

Ще на початку IX ст. японці, що побували в Китаї, привезли із собою любов до чаю. Буддиський ченець Денго Дайши, який навчався у Китаї до 705 р., повернувшись до

Японії, привіз насіння чайного дерева до свого монастиря. Першопочатково чай пили лише буддійські ченці, щоби зберегти бадьорість духу під час тривалих медитацій. Японці почали власні дослідження і розробили власну національну чайну церемонію, яка різьчє відрізнялася від китайського чаювання [8].

Зазначимо, що естетика чаювання навіть перетворилася на подобу релігії, яку називають «чайзмом». Саме у японській чайній церемонії ми бачимо кульмінацію ідеалів чаю. Напій став втіленням поклоніння чистоті та витонченості, чайна церемонія набуває форми священнодійства, під час якого господар і гість зливаються, щоби досягти найвищого ступеню блаженства у світській бесіді. За словами Окакуро Какузо, чайна кімната була оазою серед похмурої пустелі повсякденного існування, де втомлені подорожні могли зустрітися, втамувати спрагу зі спільного джерела та насолодитися розмовою. Церемонія була імпровізованою драмою, заснованою на чаї, квітах та живописі [5, с.23].

Стиль простоти, скромності (вабі) втілюється в чайному ритуалі. У свою чергу, чайний ритуал породив такі мистецтва як ікебана, стиль кераміки в дусі вабі, японські сади, вплинув і на живопис, інтер'єр японського будинку. Чайний ритуал вплинув на світовідчуття японців. Шлях чаю – тя до – зміцнив «моральну геометрію», здатність до відгуку, імпровізації. Чайна церемонія навчає умінню регулювати свою поведінку у всіх випадках життя з легкістю, гідністю і витонченістю. Японські дівчата перед шлюбом брали уроки тя-но-ю, щоби набути гарної постави, витонченості [4, с.355-356].

Народилася чайна церемонія із звичаю дзенських ченців пити чай із спільної чаші перед зображенням Бодхидхарми. Зв'язок чаю та дзен буддизму постає майже у легендарному вигляді. У зв'язку з цим доречними видаються міркування відомого буддолога Д. Судзукі: «Я часто замислювався над природою культу чаю у зв'язку з буддистським стилем життя, який несе в собі багато характерних для чаю особливостей. Чай підтримує ясність розуму і бадьорість духу, але при цьому не п'янить. Він володіє тими якостями, які особливо повинні цінуватися вченими мужами і ченцями. Цілком природно, що чай набув поширення в буддійських монастирях і що першими його пропагандистами на Японських островах були ченці» [8, с. 106]. Можна погодитися із дослідником, що культ чаю найтіснішим чином пов'язаний з дзен-буддизмом не лише у практичних виявах, а й слідуванні духу, який пронизує всю чайну церемонію [8, с.106-107].

Чайна церемонія була піднесена до релігійного ритуалу: усі предмети та будь-яка дія мали символічне значення. В основу церемонії було покладено принцип вабі – прагнення до простоти та природності, який протиставлявся пишноті та розкошам самурайських турнірів. На цьому ґрунті об'єдналися 4 основні принципи чайної церемонії: гармонія (ба), шанобливість (кей), чистота (сей), спокій (дзяку) [5]. У трактаті відомого дзенського майстра чаю Такуана стверджується, що «суть чайної церемонії – в дусі гармонійного єднання Неба і Землі, яке і є шляхом до встановлення вселенського миру» [8, с.109-110].

Такого культу чаю, як у Японії, мабуть, не було в жодній країні. З чайною церемонією японців познайомив японський ченець Ейсай, а в XVI ст. в самурайських колах увійшла в моду гра «чайне змагання» (випиваючи чашку чаю, учасники повинні були визначити його походження), відтоді чаювання увійшло в звичай.

Познайомившись із дзен, японці переконалися, «смак чаю і є смаком дзен». З XV ст. японські ченці освоюють техніку чайного ритуалу, в XVI ст. вона набуває досконалості. Одним з перших виклав суть тя-но-ю (мистецтва чаю) Мурата Сюко, який запровадив японський чайний посуд. Майстри чайної церемонії воліли мати справу з простими формами, щоби зовнішній вигляд не відволікав уваги. [4, с.357-358]. Справді, всі великі майстри японського чаю були послідовниками дзен-буддизму і їм вдалося ввести його дух у реалію життя. Саме тому, чайна кімната та інші складові чайної церемонії відображають основні постулати дзен [5, с.38].

Як бачимо, чайна церемонія породила атмосферу сакральності, духовної наснаженості і, водночас, простоти. Духовна складова чаювання віддзеркалюється атмосферою, естетичними принципами, специфікою поведінки учасників дійства. Зокрема, у культурі чаю

поняття «чистота», на думку Д.Судзукі, співзвучна даоському вченню про чистоту. Обидва ці вчення мають багато спільного, оскільки прагнуть до звільнення духа-розуму від пагубного впливу пристрастей і почуттів. У цьому контексті майстер чайної церемонії Накано Кадзума стверджує: «Дух тя но ю – в очищенні п'яти почуттів людських від мирської скверни» [8, с.114].

В атмосфері тиші, спокою, доброзичливості людина відчуває себе вільно, не скута правилами, навіть правилами етикету. Вищий прояв етикету – його відсутність, коли все само по собі відбувається, вабі відповідало самурайським духом. До Шляху чаю долучалися самураї сьогуна Асікага Есімаса, визнаного покровителя витончених мистецтв. Шлях чаю досяг найвищого розквіту завдяки мистецтву майстра Сен-но Рікю: «Якщо чай приготовлений на воді, почерпнутої з колодязя мудрості, що не має меж, то можна говорити тя-но-ю» [4, с.357-358]. Зазначимо, що японці надають перевагу зеленому чаю, а не чорному, який поширений в Європі та Америці. Примітно і те, що японці, як і китайці, п'ють чай протягом дня до їжі, тоді як європейці переважно п'ють після їжі. Існують різні школи тя-но ю, а характер чайної церемонії залежить від нагоди зустрічі і від пори року [4, с.361].

Чайний ритуал просякнутий символізмом та спокоєм. Підкреслюючи особливий настрій дійства, учасники чайної церемонії одягаються в спокійні тони. Гості спочатку в супроводі господаря йдуть по доріжці крізь напівтемряву саду. Чим ближче до чайного будиночка, тим більше віддаляються від суєтного світу. Вхід в чайний будинок низький, і гостям доводиться буквально вповзати через нього, упокорюючи свій норів. Невеликий за розміром чайний будинок розділений на три частини: чайна кімната, кімната очікування і підсобне приміщення [4, с.362].

Середньовічний ідеал японського чайного будиночка досяг свого апогею, духовного та естетичного, в чайній церемонії, яка була створена, як бачимо, у XV і XVI ст. Під впливом дзен-буддизму, майстри чаю будували чайні будиночки на зразок селянської хаті. І навіть, коли чайний будиночок знаходився у містах, таких як Кіото або Нара, він зводився у стилі, неначе оточений природою, щоби створити враження перебування у віддаленому «гірському селі». Майстерність чаю передбачає відмову від світу. І в мінімалістському оточенні далеко від метушні міста прагне до духовного спокою, якщо не просвітлення, через насолоду чаєм [11, с.93].

На чайній церемонії найчастіше готують міцний зелений чай (коі-тя) та слабкий чай – усу-тя. Чай готується індивідуально для кожного гостя. У нинішній Японії в чайній церемонії, як правило, використовується усу-тя [4, с.362-363].

Можна відзначити, що питання сакральності має також історію розвитку матеріальної культури японської чайної церемонії, якщо на ранніх етапах історії тя-но-ю «сакральними» для її послідовників були речі старовинні, то з середини XVI століття, під впливом пошуків «національного» розуміння краси, що виразилося в естетичних категоріях сабі і вабі, «сакральність» стали пов'язувати з унікальністю форми предмета. Саме деформації форми сприяли тому, що та чи інша річ набувала статусу «священної». Парадоксально, що коли деформації форми досягли найвищої точки розвитку, ці предмети стали сприйматися як декоративні, а їх колишній сакральний статус було втрачено [9, с.283]. Як бачимо чайна церемонія набула характеру світського церемоніалу, жорстко регламентованого правилами, що гарантували збереженість тя-но-ю, саме завдяки цим чітким приписам церемонія і дійшла до наших днів

Література

1. Афоризмы Старого Китая / Пред. В.В. Малявина. – М.: АСТ, 2004. – 415 с.
2. Виноградская В.Б. Изменчивость в культуре чая и память традиции // Человек и культура Востока. Исследования и переводы. – М.: Институт Дальнего Востока, 2009. – С. 140-156.
3. Виноградский Б.Б. Путь чая. – М.: 000 «Издательство Жигульского», 2007. – 160 с.
4. Григорьева Т. Чайная церемония // Красотой японии рожденный. – М.: Искусство, 1993. – С. 355-368.
5. Какузо О. Его величество чай / О.Какузо; [пер с англ Л.И Здановича]. – М.: РИПОЛ классик, 2009. – 224 с.

6. Лам Кен Чуен. Путь чая. Секреты древней традиции / Ла Кем Чуен. – Пер с англ. К. Савельева. – М.: Изд-во ФАИР, 2007. – 144 с.
7. Лу Юй. Ча Цзин (Чайный канон) / Пер. с англ. А.Бурбы. – Поэзия чая 2004-2005. – №10. – 25 с.
8. Судзуки Дзен и культ чая // Дзен буддизм в японской культуре. – СПб.: Издательство «ТРИАВА», 2004. – С. 105-140.
9. Текшева О.В. Вопросы сакральности и сохранности в материальной культуре тя-но-ю // Искусство Востока. – Вып 4. Сохранность и сакральность. – М.: ГИИ, 2012. – с. 261-284
10. Титаренко М.Л., Кобзев А.И., Лукьянов А.Е. Культура чая // Духовная культура Китая. – Т. 6. – 2010. – С. 454-460
11. Varley H. Paul Japanese culture. – University of Hawaii Press, 2000. – 383 p.

Iryna Hutkovska

**The way of tea: reception of worldview ideas in the household culture of the Far East
(on example China and Japan)**

In the article it was analysed the culture of tea ceremony as an example of connection of the worldview ideas with elements of the household culture. It was substantiated the importance and canonicity of the tea ceremony and its formation in chineses and japanes tradition.

Keywords: tea, chan, zen buddhism, cha-no-yu, cha dao, tea canon, tea ceremony.

Надійшла до редакції 03.11.2014 р.